

Oponentský posudek na disertační práci PhDr. Jaroslava Klepala

„Terapeutické hrdinství: zjednávání posttraumatické stresové poruchy u válečných veteránů v Bosně a Hercegovině“

Vypracovala Ema Hrešanová, Ph.D., katedra sociologie, Institut sociologických studií FSV UK

Posuzovaná disertační práce představuje etnografii posttraumatické stresové poruchy (PTSD) v poválečné Bosně a Hercegovině. Staví na mnohaletém terénním výzkumu mezi veterány v jednom bosenském městě, zejména v prostředí jejich dobrovolnické organizace a na psychiatrické klinice, na níž se řada z nich léčila. Autorovým cílem bylo uchopit, jak je mezi veterány války v Bosně a Hercegovině PTSD vlastně zjednávána, čím, jakým jevem tato porucha je (str. 18-20). Teoreticky práce staví především na přístupech Annamarie Mol a na té oblasti sociálních studií vědy a techniky (STS), která se úzce dotýká sociálních studií medicíny, zdraví a nemoci. Taková teoretická perspektiva autora vede k zájmu o studium mnohačetných ontologií PTSD, ontologických politik a ontologem udávajících, jakou skutečností má PTSD být. Prostřednictvím bohatého etnografického materiálu a jeho bedlivým a poctivým analytickým promyšlením pak autor demontuje mnohočetnost PTSD na jednotlivé a analyticky uchopitelné aspekty a ilustruje kontextuální existenci tohoto jevu. Tu promýšlí z pozic tzv. antropologie dobra (a nikoliv utrpení).

Vtělené (*embodied*) poznatky, získatelné jedině s notnou dávkou empatie intenzivním zúčastněným pozorováním, umožňují Jaroslavu Klepalovi formulovat důležitý teoretický argument. Ten vystavuje v opozici k existujícím dvěma proudům ve studiu traumatu a PTSD. Ať již jde o výzkumy vycházející z tak zvaných naturalistických premis, jež převážně PTSD chápou jako záležitost biologie (a jejich poruch), anebo jde o sociálně konstruktivistické analýzy, jež fenomén PTSD ukotvují především ve sféře sociální a kulturní, Jaroslav Klepal je oba odmítá jako redukcionistické. Z etnografického hlediska a v návaznosti na koncepty STS chápe a zároveň dobře demonstruje, že PTSD je zvláštním typem výzkumného předmětu, který „zahoří“ jako „stepní požár“ tam i onde bez ohledu na to, zda se jedná o oblast biologie (lidského organismu) či společnosti a kultury (např. str. 23, 62 a zejména 176). Předkládaná práce je tudíž i výpovědí o tom, jak lze etnograficky zkoumat takto „nestálý“ - unikající a zároveň pohlcující - fenomén.

Disertační práci Jaroslava Klepala považuji za poctivou a dobře odvedenou etnografii, která v mnoha ohledech vyčnívá nad průměr. Zejména nevídaná otevřenost a čestnost, s jakou líčí trajektorii svého výzkumu a pouští se do rozboru a promyšlení problematičtějších i těžko uchopitelných témat, je výjimečná. V tomto ohledu jde autor mnohem dále než řada jiných domácích i zahraničních etnografů a etnografek. Způsob, jakým vystavuje argument celé studie, třebaže se v některých bodech vymyká převažujícímu kánonu (je-li stále nějaký) a místy se trochu cyklí, je jednoznačně přesvědčivý. Práce přináší řadu pozoruhodných postřehů. Za obzvláště zajímavou považuji zejména kapitolu 4, ale i kapitolu 5, a nové poznatky s přísliby dalších zajímavých statí nalezneme i v závěru. (V něm mě zaujala zejména Klepalova diskuze konceptu „péče o sebe“, kterou promýšlí mimo dominantní neoliberální rámce, a otázka genderovanosti PTSD; ta by si jednoznačně zaslouhovala podrobnější samostatné zpracování). Předností úvodu zase je, že překračuje rámeček učebnicových šablon a naplňuje požadavky kladené na knižně vydané etnografie.

K obsahu mám jen dvě výraznější poznámky, které se obě týkají představení sociálního konstruktivismu. Mám na mysli především ty části, v nichž autor hovoří o sociálním konstruktivismu na té nejjobecnější rovině (např. str. 19, 50-51). V průběhu čtení jsem se totiž nemohla zbavit dojmu, že autor se v zájmu legitimizace vlastní teoretické pozice dopouští jistého zkreslení. Ačkoliv v samotném závěru shrnuje tuto debatu již se všemi nuancemi a vytříbeností, v úvodu a především pak v kapitole dva líčí studie sociálně konstruktivistického směru snad až příliš paušálně, jako kdyby kdy tvořily monolitický proud. Výtky, jež vůči sociálnímu konstruktivismu autor uvádí, se však podle mého soudu vztahují především jen k jedné (krajní) verzi sociálního konstruktivismu, která je nyní často vydávána za jeho hlavního reprezentanta (srov. Gabe, Bury and Elston 2004; Lupton 2000), ačkoliv mnoho sociálních konstruktivistů by se s řadou těchto východisek taktéž neztotožnilo (pro stručný přehled viz např. Sismondo 2004, 2009). Ostatně Ian Hacking (1999), kterého v této souvislosti autor cituje, se ve svém popisu sociálního konstruktivismu též soustředil jen na jeho nejsilnější verze sociálního konstruktivismu, protože jeho snahou, pokud se nepletu, bylo poskytnout co nejostřejší kontrast vůči tzv. realismu.

Svůj popis sociálního konstruktivismu autor dále rozvádí na stranách 50-51. Zde mě ale trochu mate poznámka pod čarou 22, v níž vysvětluje, že Hacking sice hovoří o konstrukcionismu namísto konstruktivismu, ale že autor se zde přidržuje „v češtině obvyklého výrazu sociální konstruktivismus“. A tady právě vidím jistý problém. Autor totiž v tom samém odstavci navazuje na Hackinga Latourovým „promyšlením konstruktivismu“. Jenže chápu-li dobře Latourovy argumenty, *konstruktivismus* se rozhodně nedá ztotožnit se *sociálním konstruktivismem*, jak Latour podrobně vysvětluje např. v *Reassembling the Social* (2005). (Například na stranách 88-93 poměrně podrobně diskutuje problém smíšení pojmů „konstrukce“ a „sociální“. A propos, jak vlastně s ohledem na zakotvení své práce v STS chápe a přistupuje k *sociálnímu* sám autor?) Nedochozí tedy i zde k jistému smíšení pojmů? Možná se v tomto bodě autorovi nabízela jedinečná příležitost, aby detailněji představil pole, k němuž se vztahuje, a svou pozici v něm.

Trochu matoucí mi přišla i sekce „Interdisciplinace antropologie a psychiatrie“ (str. 43-50). Jednak tato část v podstatě představuje pohled pouze jedné autorky a dále z ní není hned zcela zřejmé, kam přesně autor směřuje a co přesně se snaží říci. Hlavní pointu toho, k čemu zde tato sekce je, se čtenář/ka dozví v podstatě až na str. 48. Doporučila bych proto zvážit, zda podrobněji nepředstavit strukturu argumentu celé kapitoly již na jejím začátku (a stejně tak i u ostatních), anebo strukturu této kapitoly přeskádat úplně.

Neboť předpokládám, že práce vyjde i tiskem, (což by určitě měla), příkládám na konec i několik drobnějších připomínek v naději, že autorovi pomohou při dopracování textu ke knižnímu vydání.

Vyznění celkového argumentu práce by možná pomohlo jiné řazení kapitol. První empirická kapitola o etnografické cenzuře a veteránském lumpenproletariátu odhaluje to, o čem autor původně nechtěl psát (viz str. 84). Možná by dynamičnosti textu i jasnosti celého zaměření práce pomohlo, kdyby na prvním místě byly kapitoly o tom, o čem autor zamýšlel psát od samotného začátku. Ačkoliv kapitolu o autocenzuře považuji svým obsahem za cennou, myslím, že je místy zbytečně zdlouhavá a esejistická a není v ní vždy úplně jasné, kam autor směřuje. Prospěla by jí ještě jedna editace.

Text vyžaduje podrobnější jazykovou korekturu. Vyskytuje se v něm poměrně značné množství chyb v interpunkci i několik dalších pravopisných chyb (např. str. 73, 83), chybné vazby (např. str. 40) i řada překlepů (včetně chybějících uvozovek u odkazů v poznámkách pod čarou např. na str. 38, chybějících slov či naopak přebývajících jako na str. 46).

Stejně tak je text na některých místech, zejména v kapitole dva a tři, příliš rozvláčný. Některé věty či obraty působí v textu redundantně (například na str. 42 „...nebo se vznášet nad vším jako vševědoucí oko“). Jiná souvětí jsou taktéž neúměrně dlouhá (např. str. 47) a zabírají skoro celé odstavce (např. první odstavec na str. 37, str. 38). Snad by je šlo zjednodušit. Stejně tak by bylo čtenářsky přívětivější, kdyby text zahrnoval méně vsuvek.

Zejména kapitola dva a tři by pak mohly být ještě vytrženy tak, aby v nich nedocházelo ke zbytečným opakováním (např. druhý odstavec na str. 28 částečně opakuje již řečené, stejně poslední věta na str. 42, poslední úplný na str. 84, 150, apod.). V tomto směru je nejpropracovanější text poslední páté kapitoly. Poslední odstavec na str. 42-43 úplně dobře nenavazuje na předchozí text a možná by lépe fungoval na úplném začátku kapitoly mezi hlavním nadpisem a podnadpisem sekce.

Na str. 25 jsou číslice s procenty uvedeny na začátku věty, ale obvyklé je uvádět je slovem. Anglické výrazy by měly být v kurzivě (např. str. 56), apod.

Závěrem konstatuji, že disertační práce Jaroslava Klepala naplňuje veškeré požadavky standardně kladené na podobný typ kvalifikačních prací, hodnotím ji jako velmi zdařilou a s radostí ji **doporučuji k obhajobě**.

Ema Hrešanová

ISS FSV UK

Reference:

Gabe, J., M. Bury a M. Elston. 2004. *Key Concepts in Medical Sociology*. London: Sage.

Latour, B. 2005 *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Lupton, D. 2000. „The Social Construction of Medicine and Body.“ Pp. 50-63. In: *Handbook of Social Studies in Health and Medicine*. London: SAGE.

Sismondo, S. 2004 (2009). *Introduction to Science and Technology Studies*. Blackwell Publishing.